

ARTIKELEN

Over hondenpoep en hangjongeren

Een verkennend onderzoek naar overlastfenomenen in parken en groenzones

Stefaan Pleysier & Johan Deklerck

Parken en groenzones vormen vanuit de hun kenmerkende fysieke structuur en maatschappelijke functies een relevante context voor de analyse van overlast en onveiligheid; in deze bijdrage staat een kwalitatief, explorerend onderzoek naar overlastervaringen in vijf parken in de Belgische politiezone VLAS (Kortrijk, Kuurne en Lendeledede) centraal. Het onderzoek werd verricht op verzoek van het politiecollege van de politiezone en het stadsbestuur van de stad Kortrijk, en vanuit de vaststelling dat burgers in toenemende mate klachten en eisen met betrekking tot toezicht in verschillende parken en groenzones formuleerden. Het doel van het onderzoek, en daarmee ook van deze bijdrage, ligt in een brede reflectie over een geïntegreerde aanpak van de problematiek, die de lokaliteit overstijgt, en eveneens aanzet tot concrete, maar genuanceerde oplossingsstrategieën als een pasklaar antwoord op het overlastfenomeen. Op deze wijze worden de onderzoeksresultaten niet alleen teruggekoppeld aan enkele inhoudelijke en theoretische uitgangspunten, maar eveneens, bij wijze van discussie, getoetst op hun bruikbaarheid bij het uittekenen van een gedifferentieerd 'overlastbeleid'.

1 Inleiding

Overlast en onrust is van alle tijden, zoveel is zeker. Het is de titel van een boek dat Van Weringh in 1978 – *Onrust is van alle tijden* – schreef, en waarin hij betoogt dat, in tegenstelling tot wat wel eens gratis wordt aangenomen, 'onrust over criminaliteit niet een onderwerp is dat in de jaren zeventig van de twintigste eeuw is uitgevonden'. Integendeel, de auteur exploreert een zekere bezorgdheid voor de 'openbare veiligheid' die teruggaat tot zelfs de zestiende eeuw, en illustreert dit in zijn boek ten overvloede. Maar ook dichterbij de deur zijn de voorbeelden legio; zo blijkt bijvoorbeeld dat 'uitgangsoverlast' in de studentenstad Leuven – iets wat bij de opening van het lopende academiejaar in de 'actualiteit' stond – een fenomeen is, zo oud als de Leuvense Alma mater zelf. Reeds in de stichtingseeuw van de universiteit (1425) duiken verhalen op over de gespannen verhouding en frictie tussen de samenlevende studenten en de lokale inwoners; alhoewel deze strubbelingen in essentie meestal waren terug te voeren op banale incidenten ontstaan in het café, tekent universiteitsarchivaris Jan Roegiers ook ernstige feiten op. Het zwaarste incident dateert van 1757, toen ter ere van de geboorte van de jongste zoon van Maria-Theresia Leuven feestelijk werd verlicht: 'de studenten die de verlichting gingen bekijken, kregen het aan de stok met de knecht van de burgemeester. Woorden liepen uit in een gevecht in regel. Studenten hebben toen

het huis van de burgemeester bestormd, waarna de burgers in opstand zijn gekomen tegen de studenten.' (*De Standaard* 8 oktober 2005) Uiteindelijk moest zelfs het leger tussenbeide komen, en daarbij zijn 'verscheidene doden' gevallen.

'Niettemin denkt elke generatie opnieuw dat zij zich voor het eerst in de geschiedenis met de ernst van deze problemen geconfronteerd weet' (Van Weringh 1978). Dit was, aldus Van Weringh, ten tijde van zijn schrijfsel – 1978 – het geval, en is tot op heden weinig anders, integendeel, Van Weringhs betoog is vandaag de dag zonder twijfel 'eigenaardig actueel' (Burger 1995). Ook Daems (2005) ontwaart in *Onrust is van alle tijden* een opvallend 'chronocentrisme': 'het nodigt uit tot enige tempering van de uniciteit van het heden en de onrustgevoelens die nu zo centraal zouden staan.' (Daems 2005:78) Edoch lijkt het begrip 'overlast' meer dan ooit tegenwoordig, zowel in de publieke opinie en de media als in het politieke debat. Overlast door hondenpoep, zwerfvuil, spelende kinderen, hangjongeren en jawel, zelfs hangouderen; het is maar een greep uit wat ons met een regelmaat van de klok bereikt uit berichtgeving allerhande. Ook de Belgische overheid en wetgever kennen de overlastthematiek in hun beleid een prominente plaats toe; de bestrijding van overlast en buurtcriminaliteit is één van de prioriteiten in de kadernota van de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken, wat ook een vertaling krijgt in vele zonale veiligheidsplannen (Groenen & Goethals 2005). Verder werd het begrip 'openbare overlast' door de wetgever ook ingeschreven in de nieuwe gemeentewet, en kan het door lokale besturen middels deze wet administratief beboet worden (zie onder andere Devroe 2003; Ponsaers 2003). Een verklaring voor de opvallend prominente plaats die het 'overlastthema' in de publieke opinie inneemt, of voor de verharding van het veiligheidsdebat in het algemeen, veronderstelt een scherpe tijdsdiagnose en breed-maatschappelijke en integrale kijk op de problematiek.

Het is tegen deze achtergrond dat in dit artikel de resultaten van een relatief concreet en scherp afgelijnd onderzoek naar 'overlast in parken' worden gepresenteerd. Hiertoe werden, na een literatuurstudie en verdere begripsverduidelijking van het centrale concept 'overlast', vijf parken en groenzones van naderbij bekeken en empirisch onderzocht, waarbij een zestal vragen centraal stond. Per park, of casus, werd nagegaan (3) welke (overlast)problemen worden ervaren; (4) wie overlast ervaart en meldt; (5) wat of wie de aanleiding vormt van de overlast-ervaringen; (6) waar en wanneer problemen worden ervaren; (7) hoe hierop werd gereageerd; en ten slotte (8) wat mogelijke oplossingen zijn voor de problemen die zich voordoen. In deze bijdrage overstijgen we de eigenheid en specificiteit van elk van de onderzochte parken, om zo enerzijds tot een breder inzicht in, en anderzijds tot een integrale en gedifferentieerde aanpak van de overlastproblematiek in parken en groenzones, te komen.

2 'Overlast' als maatschappelijk debat

Overlast laat zich niet vatten in een éénduidige en allesomvattende definitie, zoveel is duidelijk; er bestaat geen kant-en-klaar, laat staan een op consensus berustend antwoord op de vraag wat nu precies 'overlast' is (zie onder andere

Groenen & Goethals 2005; Devroe 2003). 'Overlast' is vooral en bij uitstek een interactief en subjectief begrip; wat 'overlast' precies is, is sterk afhankelijk van de ervaring van de betrokkenen en is om die reden voor iedereen anders. Iets wat door de ene burger als storend en hinderlijk wordt ervaren, is dit niet noodzakelijk voor een ander. Het gaat met andere woorden om een *gepercipieerde werkelijkheid*; 'overlast' is geen objectieve realiteit, maar krijgt slechts vorm, inhoud en betekenis op het moment en door de manier waarop men het thema expliciteert en discursief verwoordt.

Maar 'overlast' is, naar goede criminologische traditie, ook een sociaal construct: 'wie beschuldigt en wie beschuldigd wordt en wat wordt gezien als "overlast" verschilt immers al naar gelang specifieke historische en sociaal-culturele omstandigheden.' (Body-Gendrot 2004:70; zie onder andere ook Blokland 2004) Alhoewel 'overlast' in zekere zin 'van alle tijden is', zal een situatie die hier en nu door een individu of een groep individuen als overlast wordt ervaren en geduid, elders of op een ander tijdstip niet noodzakelijk op dezelfde wijze worden gelabeld (Vandenhove 2003). De invulling van het begrip hangt nauw samen met de tolerantiedrempel die men hanteert, en kan zowel individueel als maatschappelijk sterk verschillen (Breeuwsma 2001; Mulleners 2003; Raaymakers e.a. 2001). Volgens Boon & Loozen (2003) – en hierin volgen we hen – zit de essentie van het overlastprobleem dan ook in belangrijke mate vervat in het spanningsveld tussen de individuele burger en de solidaire burger of tussen de vrijheid van het individu en de leefbaarheid van de samenleving. De individuele burger heeft het recht zijn tijd in alle vrijheid in te vullen, mits hiermee de vrijheden van anderen en de leefbaarheid van de bredere samenleving niet in het gedrang komen. Dit is evenwel allesbehalve een evidentie: het hedendaagse individu lijkt in zekere zin voortdurend hinder van zijn medemensen te ondervinden, al was het maar omdat zij dezelfde vrijheid opeisen als hij zich permitteert (zie onder andere Breeuwsma 2001; Mulleners 2003). In onze geïndividualiseerde samenleving, die zich onder meer kenmerkt door de afbrokkeling van het sociale weefsel en het verlies aan collectieve zingeving (Deklerck & Depuydt 1997; 2005) wordt het individu ook gedwongen op zoek te gaan naar een geïndividualiseerd evenwicht op het vlak van veiligheid. De beschermende – zij het soms ook verstikkende – mantel van centraal gestuurde en collectief gedeelde waarden en normen, bestaat niet langer.

Veeleer dan met definities in de (straf)wet, hangt 'overlast' samen met dit precaire evenwicht tussen vrijheid en veiligheid (Ponsaers 2003; Terpstra 2004; zie onder andere Pleysier e.a. 2005); bovendien wordt in de literatuur door diverse auteurs betoogd hoe dit evenwicht in onze laatmoderne maatschappij steeds verder onder druk komt te staan (zie onder andere Bauman 1999; Garland 2001; Crawford 2002). Zonder hier binnen het bestek van deze bijdrage al te diep op in te gaan, komt het hierop neer: onze laatmoderne maatschappij is in essentie hoogtechnologisch, maar het onvoorwaardelijke geloof in de wetenschap, kennis en eigen kunde heeft de laatste decennia plaats gemaakt voor een toenemend risicobewustzijn en een dalende risicoacceptatie (Vanderveen 2001; Boutellier 2002; Terpstra 2004). Sociologen spreken dan over een risicomaatschappij (Beck 1992). Hoe meer we kunnen, hoe minder we schijnen te accepteren dat het ook wel eens fout kan gaan. In het aanschijn van dit verlangen naar zekerheid

en veiligheid werkt de confrontatie met het tegendeel verlamdend: het is inacceptabel in een 'samenleving als de onze' (zie onder andere Pleysier e.a. 2005). Daar waar in het verleden een strafrechtelijke inbreuk de *incentive* tot actie was, staat nu de reductie van (potentiële) veiligheidsrisico's allerhande centraal. Het overlastdiscours is in dezen bijzonder indicatief; vrij recent worden bijvoorbeeld in Nederland ook 'waarden en normen', en de herwaardering van 'het fatsoen', in de strijd tegen 'onveiligheid' en 'overlast' geworpen. 'Ook in dit normen- en waardendebat dat het Nederlands kabinet al een tijdje tracht te voeren, hebben politici het voortdurend over "aan de regels houden", terwijl zij zeker niet alleen wetsovertredingen bedoelen.' (Blokland & Soenen 2004:182) Criminologen hebben het dan over *netwidening*, of over 'miniaturisering van het strafrecht' en zelfs 'verflutting' (Buruma 2004; 2005). De vraag om gedrag dat voorheen niet als strafbaar stond gecatalogiseerd (of *de facto* niet als dusdanig werd beschouwd), en hoogstens maatschappelijk als hinderlijk of 'onbetamelijk' werd aanzien, een halt toe te roepen, stijgt in volume (Van den Bunt & Van Swaaningen 2004).

Ook de Belgische wetgever heeft in deze zin stappen gezet, en het vage en subjectieve 'overlastbegrip' in de nieuwe gemeentewet ingeschreven; door het begrip uitdrukkelijk in de regeling van de 'gemeentelijke administratieve sancties' in te voegen, werd zo de bevoegdheid van steden en gemeenten om openbare overlast te bestrijden, uitgebreid. Hiertoe werd in de wet een sluitende definitie, noch een uitputtende lijst gebruikt, maar gaat het heel ruim om gedragingen die men (al dan niet in geringe mate) als hinderlijk of schadelijk kan bestempelen, doch die grotendeels buiten het domein en de praktijk van de criminaliteit en het strafrecht vallen (Ponsaers 2003; Devroe 2003). De memorie van toelichting bij deze wet geeft wel enkele concrete voorbeelden: de reglementering inzake geluidsoverlast, dancings, hondenpoep, het gebruik van grasmaaiers of zaagmachines op een zondag, het buitenzetten van vuilnis vóór een bepaald uur. Later werd deze lijst via een ministeriële omzendbrief verder (omslachtig) geduid: 'de (openbare) overlast heeft betrekking op, voornamelijk individuele materiële gedragingen die het harmonieuze verloop van de menselijke activiteiten kunnen verstoren en de levenskwaliteit van de inwoners van een gemeente, een wijk, een straat kunnen beperken op een manier die de normale druk van het sociale leven overschrijdt. Men kan de (openbare) overlast beschouwen als lichte vormen van verstoringen van de openbare rust, veiligheid, gezondheid en zindelijkheid.' (Omsendbrief OOP van 2 mei 2001)

3 'Overlast' als wetenschappelijk onderwerp

De relativiteit en overwegend subjectieve beleving van overlast brengt met zich mee dat het begrip zich niet zomaar laat 'objectiveren'; 'overlast' laat zich niet vatten in een objectieve en exhaustieve definitie. Ook vanuit een wetenschappelijke benadering van de thematiek is een functionele definitie, een 'werkdefinitie', aangewezen. De burger definieert wat overlastgevend is, juist omdat overlast een bij uitstek subjectief ervaren inbreuk op het welbevinden is, die niet los kan worden gezien van deze evaluatie en de context waarin dit gebeurt (Pardoel e.a. 2004). Het mag duidelijk zijn dat hier opnieuw de eerder aangehaalde tolerantiegrens

komt kijken; ‘ergernis en overlast ontstaan daar waar we als omstanders ergens mee geconfronteerd worden waarvan we liever verschoond blijven.’ (Breeuwsma 2001:11)

Dit spanningsveld situeert zich daarmee ook op de in dit debat belangrijke grens tussen de publieke en private ruimte; immers, ‘de bron van overlast ligt buiten onze privésfeer, in de publieke of openbare ruimte, maar wordt wel ervaren als een inbreuk op onze privésfeer.’ (Breeuwsma 2001:11)¹ Nog aldus Breeuwsma, ontstaat overlast dikwijls daar waar de grens tussen de private en publieke ruimte – in brede zin – onder druk komt te staan. Ongetwijfeld illustreert het labelen van ‘hangjongeren’ als bronnen van overlast dit mechanisme op treffende wijze: rondhangende jongeren stellen immers het heersende onderscheid publiek-privaat letterlijk ter discussie. Ze gedragen zich ‘alsof de straathoek waar ze samentropen hun thuis is. Hun woonst. Hun eigenste plek’ (Laermans 2001:28). Dit toe-eigenen van de publieke ruimte is dan ook *de facto* de (groeps)privatisering ervan, een ‘annexatie van de publieke ruimte’. ‘Openbare markten en pleinen worden “geannexeerd” door bepaalde groepen voor een specifiek gebruik en sluiten daarbij diegenen die vreemd zijn (aan de groep) uit.’ (Ponsaers 2003:24; Blokland & Soenen 2004; ook Elffers & de Jong 2004)

Naast het onderscheid privaat/publiek, komt in de wetenschappelijke literatuur ook vaak het verschil tussen sociale en fysieke overlast terug. De hinder of ergernis die mensen – als overlast – ervaren, ontstaat uit gedrag of handelingen van individuen of groepen: bij ‘sociale overlast’ gaat het dan om het onaangepast of ‘onwelvoeglijk’ gedrag in een sociale context *an sich*, bij ‘fysieke overlast’ doelt men eerder op de gevolgen van dit gedrag (Groenen & Goethals 2005). De door Groenen & Goethals (2005) gehanteerde tweedeling tussen fysieke en sociale overlast, gaat terug op het klassieke onderscheid in de literatuur tussen *physical* en *social incivilities* (zie onder andere Hale 1996). ‘Physical incivility is taken as visual signs of neighbourhood decline – typical offences such as vandalism, littering and graffiti [...]. Social incivility is “behaviour usually involving strangers and considered threatening” [...], such as fighting, drunkenness or loitering.’ (Phillips & Smith 2003:86) Skogan maakt in *Disorder and Decline* (1992) het onderscheid tussen *social* en *physical disorder*; alhoewel dit gelijkenissen vertoont, loopt deze distinctie niettemin niet perfect parallel.² Uiteraard moet men deze tweedeling

- 1 Breeuwsma (2001) verklaart zo ook waarom we ons makkelijk ergeren aan mobiel telefoneren op publieke plaatsen. ‘De mobiele beller kent echter geen scrupules en lapt de traditionele grenzen tussen privé- en publieke ruimte op twee manieren aan zijn laars. Hij voert zijn telefoongesprekken met het grootste gemak in het openbaar en doet geen moeite de inhoud van zijn gesprek te verbergen. Het is juist het schenden van die grenzen dat door de omgeving van de mobiele beller als storend wordt ervaren. De mobiele “wildbeller” lijkt in dat opzicht op de “wildplasser”.’ (Breeuwsma 2001:10)
- 2 ‘Social disorder is a matter of behavior: you can see it happen (public drinking, or prostitution), experience it (catcalling or sexual harassment), or notice direct evidence of it (graffiti, or vandalism). Physical disorder involves visual signs of negligence and unchecked decay: abandoned or ill-kept buildings, broken streetlights, trash-filled lots, and alleys strewn with garbage and alive with rats. By and large, physical disorder refers to ongoing conditions, while social disorder appears as a series of more-or-less episodic events.’ (Skogan 1992:4)

wat ruimte gunnen en niet al te stringent willen toepassen; allicht gaat het in de meeste gevallen om ‘tekens van verval’ op een continuüm met zowel een fysieke als een sociale dimensie; ‘het is misschien wel mogelijk om de verschillende typen in te delen op een sociaal-fysieke dimensie, maar in elk geval lijkt het niet mogelijk om een puur fysieke of een puur sociale betekenis te verlenen aan het begrip “tekens van verval”.’ (Winkel & Van der Wurff 1990:83)

De relativiteit en subjectiviteit van het overlastbegrip, zoals hierboven centraal geplaatst, mag niet worden veréénzelvigd met het minimaliseren, laat staan ontkennen, van enige overlastproblematiek. De realiteit van de problematiek staat hier niet op het voorplan, wel de perceptie ervan, de ‘doorleefde werkelijkheid’ zoals ervaren door de betrokkenen; immers, ongeacht het realiteitsgehalte van overlastervaringen, mag men niet vergeten dat ‘if men define situations as real, they are real in their consequences’ (Thomas & Thomas 1928; geciteerd in Ferraro 1995:11). Een genuanceerde en brede insteek is naar onze mening een noodzakelijke voorwaarde om overlastervaringen op een gedifferentieerde en efficiënte manier aan te pakken.

4 Opzet van het onderzoek

Het empirisch onderzoek liep van januari tot augustus 2005 en bestond, naast een contextschets, in hoofdzaak uit een bevraging van enerzijds buurtbewoners en passanten, en anderzijds professionele actoren of ‘sleutelfiguren’, betrokken op vijf verschillende parken gelegen in de politiezone VLAS. In totaal werden 66 bewoners en passanten op semi-gestructureerde wijze bevraged, waarbij een aantal gesloten vragen de aanzet vormden voor een verdere uitdieping.³ De overlastervaringen van bewoners en passanten werden vervolgens geparafraseerd, geïnterpreteerd en geduid, maar ook soms genuanceerd, door een aantal professionele actoren, telkens vanuit hun eigen professionele achtergrond (zoals de lokale politie, jeugddienst, buurtwerk, straathoekwerk, welzijnsdiensten, enzovoort). Deze actoren kunnen zo een goed ‘praktijknabij’, en tegelijk gedifferentieerd en genuanceerd, beeld schetsen van de overlastproblematiek; dit ligt in lijn met wat eerder door Pardoel e.a. (2004) in een Nederlands onderzoek – in opdracht van het

3 Deze 66 interviews verdeelden zich over de vijf onderzochte parken; drie van de vijf onderzochte parken en groenzones bevinden zich in Kortrijk (het Koningin Astridpark (N=14), De Venning (N=14) en het Van Raemdonckpark (N=14)), één park is gelegen in Kuurne (het sportpark (N=16)), en een laatste in Lendeledede (het skatepark (N=8)). De keuze voor een eerder kwalitatieve methodologie is niet alleen logisch vanuit de ‘subjectieve en interpretatieve aard’ van het onderwerp; opvallend, maar niet geheel verrassend (zie onder andere Pardoel e.a. 2004; Groenen & Goethals 2005), is immers het ontbreken aan éénduidig en ‘objectief’ cijfermateriaal met betrekking tot overlast. Het gebrek aan (betrouwbare en valide) cijfermatige gegevens met betrekking tot overlast hangt samen met de heersende onduidelijkheid over een definitie van overlast. Ook in dit onderzoek constateerden we dat meldingen van overlast niet inhoudelijk (geen ‘nomenclatuur’ voor overlastklachten), noch ruimtelijk (het ontbreekt aan een ‘centraal meldpunt’) gecentraliseerd worden.

WODC – werd geconstateerd. Over de vijf parken heen werden 17 sleutelfiguren bevraged via open interviews. Alle interviews werden afgenomen door eerstejaars studenten in de Bacheloropleiding Maatschappelijke Veiligheid (KATHO-IPSOC); voorafgaand werd door het EMV voorzien in een aangepaste interviewertraining.

Deze bijdrage stelt een ‘horizontale analyse’ voorop; hierbij pogen we op basis van de doorleefde ervaringen van buurtbewoners, passanten en professionele actoren inzicht te verschaffen in wat overlast is en hoe het geconstrueerd wordt. De eerder vermelde, zes centrale onderzoeksvragen indachtig, staan we in wat volgt met name stil bij de *aard en omvang* van de overlastproblematiek voor deze vijf parken; vervolgens gaan we in op de *oorzaken en veroorzakers* van deze overlast, althans zoals gepercipieerd door de respondenten. Ten slotte worden vanuit deze brede reflectie en integrale benadering van de thematiek, aanbevelingen voor een gedifferentieerde aanpak gesuggereerd.

5 Aard en omvang van de problematiek

Alhoewel de vijf onderzochte parken een uiteenlopende problematiek vertonen, zowel qua omvang en ernst als – zij het in mindere mate – naar de aard van de problemen, zijn toch enkele algemene tendensen en parallellen te trekken. Gemakshalve hanteren we het eerder gebezigde onderscheid tussen fysieke en sociale overlast (zie onder andere Groenen & Goethals 2005).

Globaal genomen concentreert *fysieke overlast* zich op problemen met zwerfvuil, sluikestorten – het illegaal storten van vuilnis – en hondenpoep; ook wordt voor nagenoeg elk park melding gemaakt van vormen van vandalisme. De *sociale overlast* – waarbij een rechtstreekse ‘interactie’ tussen de betrokken partijen centraal staat – in de onderzochte parken, concentreert zich volgens buurtbewoners en sleutelfiguren in hoofdzaak op de aanwezigheid van zogenaamde ‘hangjongeren’, al dan niet met storend of overlastgevend gedrag als gevolg. Alhoewel de klachten van buurtbewoners hierover van park tot park, maar ook in elk park naar prevalentie en intensiteit variëren, lijkt echter meermaals de loutere aanwezigheid van de jongeren, het hanggedrag op zich, reeds op weinig sympathie en tolerantie te kunnen rekenen. Buurtbewoners zijn hangjongeren in hun buurt of het aangrenzende park dikwijls liever kwijt dan rijk. Daar waar buurtbewoners niet enkel hanggedrag melden, maar op basis van hetzij eigen ervaring, hetzij van wat anderen hun zeggen, ook gerelateerde overlast, gaat het in hoofdzaak over geluidshinder, verkeersonveiligheid, claimgedrag, zwerfvuil, vandalisme en drugserelateerde overlast. In dat opzicht kunnen we stellen dat de in ander onderzoek vastgestelde ‘gradaties’ in ernst met betrekking tot de overlast van hangjongeren, in zekere zin ook hier terugkomen. Pardoel e.a. (2004) hadden het in hun onderzoek in Nederland over drie ‘ernstcategorieën’, met name (1) hinderlijke groepen; (2) overlastgevende groepen; en (3) criminele groepen. Bij Groenen & Goethals (2005) komt daar nog een vierde categorie bij: (1) hinderlijke jeugdgroepen; (2) overlastgevende jeugdgroepen; (3) criminele jeugdgroepen en (4) jeugdbendes. Zonder hier al te diep op in te gaan kunnen we de *hinderlijke*

jeugdgroep omschrijven als een groep jongeren die regelmatig met elkaar omgaan en door hun aanwezigheid, hun 'hanggedrag' en uiterlijk, hinder of irritatie ontlokken bij buurtbewoners en passanten. De *overlastgevende jeugdgroep* veroorzaakt overlast door het plegen van lichte criminaliteit zoals kleine diefstallen of het intimideren van voorbijgangers. De *criminele jeugdgroep* vervolgens, laat zich in met zwaardere vormen van criminaliteit, en de *jeugdbende* ten slotte, vormt een hechte groep en is verbonden op basis van etniciteit, land van herkomst, cultuur of territorium; jeugdbendes ontvouwen criminele activiteiten met financiële winst als doel (Groenen & Goethals 2005; Pardoel e.a. 2004). Ongetwijfeld speelt het 'hanggedrag' waarover in onze vijf casussen geklaagd wordt, zich grotendeels af in wat hierboven als 'hinderlijke' groepen, en in mindere mate als 'overlastgevende' groepen, wordt gevat. 'Criminele groepen', laat staan 'jeugdbendes', lijken toch niet meteen in overeenstemming met de overlastervaringen zoals in dit empirisch onderzoek opgetekend.⁴

Zonder al te zeer te veralgemenen, menen we tussen de aard of ernst, en de prevalentie van de overlastervaringen, een duidelijk verband vast te stellen. Alhoewel de problematiek in elk park verschilt, is het globaal gezien zo dat de 'lichtere' vormen van overlast (hondenpoep, zwerfvuil, hanggedrag, enzovoort) vaker voorkomen, en naarmate de overlast als 'ernstiger' (vandalisme, drugsgerateerde overlast, enzovoort) wordt gekwalificeerd, de prevalentie ervan aanzienlijk afneemt, en in sommige parken ook geheel achterwege blijft.

6 De 'klagers' en de 'daders'

Overlast is een interactief, subjectief begrip; overlast – zo zagen we reeds – wordt in de eerste plaats gedefinieerd door de burger zelf. Een verhaal over overlast kan met andere woorden, per definitie bijna, nooit volledig zijn wanneer de betrokken partijen niet van naderbij bekeken worden. De sleutelfiguren benadrukken dat buurtbewoners die over overlast klagen zeker niet in een éénduidig profiel te vatten zijn. Wel valt op dat geregeld dezelfde individuen met (dezelfde) klachten terugkeren; niet zelden, maar zeker niet uitsluitend, gaat het – aldus de sleutelfiguren – om oudere buurtbewoners. Geheel verrassend hoeft dit evenwel niet te zijn; niet alleen wonen in de betrokken buurten ook relatief veel senioren, dikwijls zijn ze ook makkelijker bereikbaar, vatbaar en kwetsbaar voor overlastklachten.

- 4 Mulleners (2003) omschrijft in dat opzicht een ongetwijfeld centraal dilemma voor vele politiediensten en gemeentebesturen; enerzijds heeft men als overheid de opdracht om meldingen en klachten van overlast ernstig te nemen, maar anderzijds kan het niet de bedoeling zijn om jongeren die geen misdrijven plegen – die gewoon *hangen* – te verontrusten. Vaak wordt 'getracht aan het rondhangen een crimineel cachet te geven, zodat de politie de jongeren (volgens de klagers) wel moet aanpakken. Het klassieke argument dat steeds wordt aangebracht, is dat er gedeald wordt' (Mulleners 2003:34). Daarmee staat ook bij Mulleners de 'tolerantiedrempel' centraal in het overlastdiscours: 'Zonder te willen veralgemenen, wijst de praktijk vrij regelmatig uit dat het probleem niet bij de jongeren ligt, maar bij de onverdraagzaamheid van de volwassen buurtbewoners.' (Mulleners 2003:34-35)

Deze observaties komen overigens overeen met wat eerder uit ander onderzoek in Antwerpse en Mechelse buurten bleek; de tolerantiedrempel ten aanzien van overlast concentreert zich sterk rond de tegenstelling oud-jong (Van Den Broeck & Raes 2000). Ook de interviews en gesprekken met buurtbewoners en professionele actoren in dit onderzoek, getuigen in zekere mate van een generatieconflict tussen de oudere 'klagers' en jongere 'veroorzakers' van overlast. In het kader van de overlastproblematiek ent zich op deze tegenstelling bovendien ook snel de distinctie autochtoon-allochtoon (Elffers & de Jong 2004). Ideaaltypisch zijn de 'klagers' van overlast dan oudere en autochtone buurtbewoners, en de 'daders' – *the usual suspects* – jonge allochtonen.

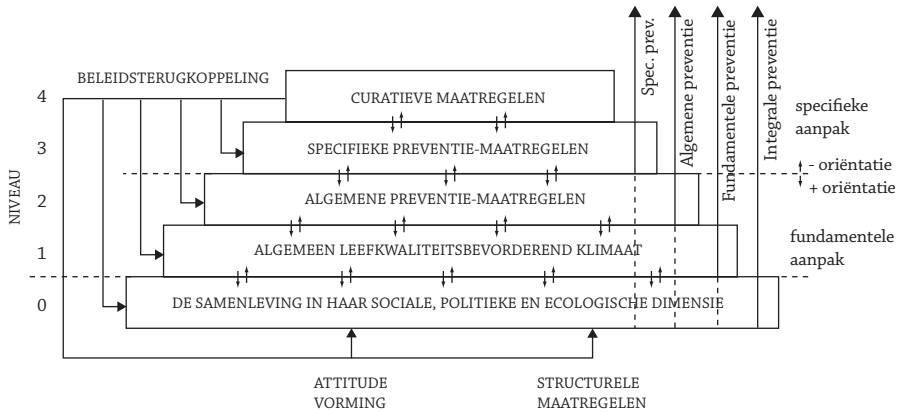
Alhoewel het bovenstaande ongetwijfeld enige herkenbaarheid geniet, wijkt de situatie in de onderzochte parken om minstens twee redenen hiervan af. Vooreerst hangt een niet onbelangrijk deel van de gemelde overlast *niet* samen met bovenstaande opdeling 'jong/allochtoon' – 'oud/autochtoon'. In verschillende parken klagen zowel buurtbewoners als sleutelfiguren over 'sluikstorten'; voor deze vorm van overlast – zo tonen ook recente veroordelingen aan – dient men de veroorzakers echter meestal niet bij bovenstaande *'usual suspects'* te zoeken. De 'daders' van sluikstorten vindt men immers vaak terug onder oudere, autochtone bewoners, dikwijls uit de onmiddellijke omgeving; zij die we met andere woorden ideaaltypisch eerder onder 'slachtoffers' dan onder 'daders' catalogeren. Ook de klachten met betrekking tot verkeersoverlast (te veel en te zwaar verkeer voor deze buurt, fout parkeren, enzovoort) of hondenpoep – misschien niet zo ernstig maar toch frequent gemeld – komen meestal niet op rekening van de jongeren. Er is nog een tweede reden waarom men elk onderzoek steeds tegen het juiste referentiekader en de correcte proporties dient te plaatsen: dat de tweedeling dader/slachtoffer zich respectievelijk ent op de distinctie jong/oud en allochtoon/autochtoon, gaat ook in die gevallen van overlast waarbij men dit 'gewoonlijk' verwacht, niet noodzakelijk op binnen de context van deze specifieke studie. Alhoewel ook gewag wordt gemaakt van allochtone jongeren, zijn bijvoorbeeld de hangjongeren in de door ons onderzochte parken grotendeels autochtone jongeren, vaak uit de buurt of onmiddellijke omgeving zelf afkomstig. Verder blijkt uit het relaas van zowel de buurtbewoners als de sleutelfiguren, dat ook de leeftijd van de jongeren in kwestie aanzienlijk varieert van park tot park; van 12- tot 14-jarigen, via 14- tot 16-jarigen, tot ongeveer 18-jarigen. Ook over hoe groot de diverse groepjes 'hangjongeren' nu precies zijn, kunnen op basis van dit onderzoek weinig globale en harde uitspraken worden gedaan.

Onder buurtbewoners die overlast ervaren en er daadwerkelijk 'last' van hebben, kunnen verschillende reacties worden onderscheiden. Alhoewel sommige respondenten hun verhaal in dit onderzoek hebben geuit, betekent dit niet noodzakelijkerwijs dat ze met hun klachten ook verdere 'stappen' zetten. De verklaringen hiervoor zijn ongetwijfeld talrijk, maar globaal genomen kan men enkele duidelijke keuzes onderscheiden. Het niet melden van overlast kan eenvoudig te wijten zijn aan het feit dat in hoofde van de buurtbewoners een bepaalde tolerantiedrempel nog niet is overschreden – de overlast wordt met andere woorden niet als voldoende 'ernstig' gekwalificeerd, of men ervaart een zekere schroom om hiervoor 'officieel' te klagen'. Uiteraard is niet uit te sluiten dat dit laatste

ook het gevolg kan zijn van de hoogdrempeligheid of onbekendheid van officiële meldpunten van overlast; ook komen de uren waarop men de overlast feitelijk ervaart, dikwijls geenszins overeen met de openingstijden en bereikbaarheid van de gebruikelijke diensten. Belangrijker is misschien dat een aantal buurtbewoners ook uiting geeft aan een zekere apathie en onverschilligheid ten aanzien van de ervaren overlast, of tegenover de betrokken instanties die in hun ogen tekortschieten. Deze respondenten zien, naar eigen zeggen, weinig heil in de te lakse aanpak van het stadsbestuur en de politie, laat staan in het zelf aanspreken van de ‘overlastveroorzaker’.

7 Aanbevelingen

Het bovenstaande is in essentie een pleidooi voor meer afstemming tussen de aard of ernst van de overlast, en de aanpak en interventie die erop wordt toegepast. Gezien overlast, ook in dit onderzoek, in hoofdzaak als een sociaal probleem wordt ervaren, menen we dat het vanuit het perspectief van de burger juist aanbevelingswaard is ‘om minder te investeren in repressieve maatregelen dan in het bevorderen van sociale cohesie’; immers, ‘uit onderzoek blijkt dat als een ‘lichte groep’ met zware middelen wordt aangepakt de problemen vaak verergeren’ (Pardoel e.a. 2004:61,56). Werken aan communicatie, het sociale weefsel en gedeelde opvattingen over leefbaarheid, zijn voor de aanpak van onveiligheid en overlast dan ook van centraal belang.

Dit hangt samen met de uitgangspunten van het EMV (Expertisecentrum Maatschappelijke Veiligheid, KATHO-IPSOC), waarin een integrale benadering, met als uiteindelijke finaliteit het verhogen (of minstens in stand houden) van de leefkwaliteit, centraal staat. Het model dat hiervoor een conceptueel kader biedt, is de preventiepiramide, die ook hier toegepast wordt (Deklerck 1996; 2001; 2003). Dit model wordt in deze bijdrage gebruikt voor de ordening van de aanbevelingen

zoals ze in het onderzoek geformuleerd worden, en zal in een later artikel in dit tijdschrift meer in detail worden toegelicht.⁵

Belangrijk hier zijn de vier niveaus 1 tot 4 vertrekkende van de algemene leefkwaliteit (niveau 1), via preventie (niveau 2 en 3) tot curatieve aanpak (het ingrijpen als 'het brandt': niveau 4). Een goed beleid begint met een goede leefkwaliteit, terwijl de hogere niveaus telkens in actie komen als de onderliggende gefaald hebben. Het uiteindelijke doel – iedere ingreep dient in functie te staan van de leefbaarheid – ligt dus in het onderste niveau. Een integrale aanpak betekent dat meerdere of alle niveaus in actie kunnen komen bij veiligheidsproblemen of overlast, waarbij telkens gezocht wordt om de piramide naar onder toe te versterken.

De aanbevelingen zijn verschillend voor ieder park. Een selectie wordt hieronder bij wijze van synthese gebundeld. Tijdens de interviews hebben de betrokkenen, puttend uit hun eigen specifieke kennisarsenaal, reeds heel wat waardevolle voorstellen geformuleerd. Deze werden aangevuld met antwoorden uit de wetenschappelijke literatuur.

Het niveau 4, '*curatieve maatregelen*', is de laatste of bovenste trap in de preventiepiramide. In brede zin houdt dit niveau onder meer de registratie, aangifte, opsporing en vervolging van misdrijven in door de politie en justitie. Het gaat om de aanpak van mogelijke delicten, bestraffing, therapie, slachtofferzorg, herstel van de schade. De geïnterviewden haalden hier een aantal voorstellen aan, zoals het aanwerven van allochtone (wijk-)agenten, een nauwere samenwerking tussen het korps en de wijkagent. Verder kwam het begrip 'repressieve aanpak' terug, het 'kort op de bal spelen', bij bijvoorbeeld vandalisme en het hondenpoepprobleem. Voor vormen van delinquentie in de publieke ruimte die vaak het overlastprobleem overstijgen, is een snelle en efficiënte politieaanpak noodzakelijk. De politie kan dan verbaliseren, en er kan juridisch ingegrepen worden (wat bij het vage overlastbegrip dat in de prejuridische sfeer ligt vaak niet het geval is). We denken hierbij aan drugdealen en illegaal gebruik, ernstige gevallen van overdreven snelheid, illegaal parkeren, en andere inbreuken tegen de verkeerswetgeving, sluikestorten, en verder vandalisme, fysieke agressie, aanranding,... Voorzover er slachtoffers van dergelijke praktijken zijn, moet worden voorzien in een adequate slachtofferopvang en -begeleiding.

Omdat het bij overlast meestal niet gaat om strafbare overtredingen, maar om subjectieve ervaringen en belevenissen, die ontstaan omwille van een andere perceptie bij bijvoorbeeld (hang)jongeren en buurtbewoners, pleiten we voor een communicatie rond mogelijke conflicten. Hierbij kan worden gedacht aan 'buurtbemiddeling'; een bemiddelaar brengt dan met de betrokken partijen een (reeks)

5 Het model van de 'preventiepiramide' is een kader dat het preventieveld en de hiermee samenhangende maatregelen ordent. Het wordt als beleidsinstrument in Vlaanderen in diverse preventievelden gehanteerd, waaronder het onderwijs, ziekenhuizen, drugspreventie, jeugdzorg, et cetera, en draagt vele aspecten in zich. Binnen deze bijdrage kan hier niet uitgebreid op in gegaan worden. Daarom wordt er in een latere bijdrage voor dit tijdschrift een volledig artikel aan gewijd.

gesprek(ken) op gang rond gesignaleerde problemen, zoals geluidsoverlast, het gebruik van de parkinfrastructuur,... Omdat met de partijen samen en actief gezocht wordt naar een haalbare oplossing, toont evaluatieonderzoek van buurtbemiddelingsprojecten aan dat de resultaten vaak positief zijn.

'*Specifieke preventiemaatregelen*' op niveau 3 dienen om rechtstreeks misdrijven te voorkomen. Zowel de analyse van het probleem (hoe zit het probleem in elkaar?) als de geformuleerde antwoorden (wat kan eraan gedaan worden?) zijn probleemgericht. We denken hierbij bijvoorbeeld aan het tegengaan van inbraken of diefstal, zakkenrollers,... door het invoeren van cameratoezicht, de aanwezigheid van gewapende patrouilles, sensibiliseringscampagnes die de aandacht focussen op mogelijke bedreigingen. Dergelijke probleemgeoriënteerde maatregelen kunnen evenwel de ontspannen sfeer in de buurt, de winkelomgeving,... belasten, en zelfs angst- en onveiligheidsgevoelens opwekken of versterken (Brantingham & Brantingham 1997; Pleysier & Verzele 2006). Deze maatregelen kunnen zowel technopreventief als organisatorisch van aard zijn. Politiepatrouilles, (discreet) politietoezicht met bijvoorbeeld allochtone agenten, of de aanwezigheid van een buurt- of jeugdwerker op die momenten waar verschillende groepen in de parken vertoeven in het weekend en 's avonds zijn goede maatregelen, die eveneens efficiënt zijn in functie van de verkeersproblematiek, sluikstorten en vandalisme. Toezicht is vaak een tijdelijke maatregel naar aanleiding van een verhoogd risico.

Ook hier somden de betrokkenen reeds een aantal maatregelen op, zoals politiepatrouilles in een hogere frequentie, een goede politiesamenwerking, ouders sensibiliseren rond het (overlastgevend) gedrag van hun kinderen en buurtbewoners responsabiliseren rond hun omgang met conflicten. De gemeente zou proactiever moeten optreden. Vormen van situationele preventie, zoals het invoeren van een sluitingsuur, het afsluiten van (gedeeltes) van het park op bepaalde uren, het plaatsen van slagbomen en dergelijke, kunnen van betekenis zijn, en kunnen overwogen worden. Verkeersovertredingen en ernstiger vormen van criminaliteit (zoals drugdealen, fysieke agressie in nachtelijke uren) kunnen hierbij soms verhinderd worden. Ze belasten echter het vrijheidsgevoel en de leefkwaliteit en op overlast hebben ze soms weinig impact.

Ook '*algemene preventiemaatregelen*' op niveau 2 hebben als doel onmiddellijk in te spelen op risico's van kleine en zware criminaliteit, probleemgedrag en overlast. Het gaat om maatregelen die bepaalde problemen onmiddellijk moeten voorkomen, verminderen of begrenzen. De antwoorden zijn echter, in vergelijking met niveau 3, van een andere soort. Terwijl de 'antwoorden' op niveau 3 van die aard zijn dat ze het probleem in de kijker blijven zetten, verdwijnen in de geformuleerde antwoorden op dit niveau de aangepakte problemen naar de achtergrond ten voordele van positieve, leefbaarheidsbevorderende maatregelen. Hierbij denken we bijvoorbeeld aan projecten rond naschoolse opvang voor risicogroepen, het organiseren van een interessante vrijetijdsbesteding of van tewerkstellingskansen voor risicogroepen, jeugdwerking in kansarme buurten, buurttherwaardering, trainingen in geweldloze communicatie.

De geïnterviewden deden ook hier enkele interessante voorstellen, zoals het aanleggen van een parkeerzone voor vrachtwagens, het invoeren van zone 30, meer verlichting, een groene ruimte voor de jeugd, het onderhoud en het vernieu-

wen van de infrastructuur, bijvoorbeeld een skatepark en een basketbalveld. Ook kwam een buurtanimator of buurtwerker ter sprake. Verder was er de oproep de ouders te responsabiliseren, en werd de hoop op meer verdraagzaamheid uitgedrukt. Opnieuw kan de gemeente hier een actieve, proactieve taak opnemen. Het verbeteren van de verlichting is voor de bewoners een welkome maatregel die ook sturend kan werken; voetgangers- en fietsstromen worden tijdens de avonduren geleid naar een bepaald parcours, terwijl andere onaantrekkelijk worden. Dit mechanisme vinden we ook terug in de compartimentering van de parkinfrastructuur; bepaalde zones krijgen zo een specifieke functietoewijzing. We kennen dit bijvoorbeeld reeds in de vorm van hondenweides of een speeltuintje voor kleine kinderen, afgezonderd van de zones voor jongeren. Deze laatste zones komen dan weer op plaatsen waar ze letterlijk weinig overlast kunnen veroorzaken. Als dan bovendien een bepaalde infrastructuur zoals zitbanken, een skatebaan, een sportpleintje, en avondlijke verlichting ter beschikking gesteld wordt, heeft dit veel slaagkans. Toezichthouders kunnen jongeren dan doorverwijzen. Jeugdwerkers kunnen er ontspannende of ontmoetingsactiviteiten aan koppelen. Een jeugdhuisinfrastructuur, vrijetijdsanimatie, huiswerkclubs en dergelijke zijn hier zowel aangenaam voor de jongeren als voor de buurt.

Het *niveau 1* staat voor ‘*fundamentele preventie*’ of een ‘*algemeen leefkwaliteitsbevorderend beleid*’. Het wordt in preventiediscussies dikwijls vergeten. Nochtans is het fundamenteel voor een goed resultaat van welke preventiemaatregel dan ook. Het gaat, in brede zin, om zaken zoals een sociaal beleid, emancipatiebeleid of welzijnszorg, goede buurtwerking, tewerkstelling, recreatieve ontspanningsmogelijkheden, ombudsdiensten, maatregelen tegen milieuvervuiling en verloedering, medische zorg, inspraakprocedures, enzovoort. De banden met de criminaliteits- en overlastproblematiek worden steeds indirecter; niettemin is een stevig niveau 1 voorwaardenscheppend voor andere ingrepen.

De betrokkenen haalden hier enkele bovenvermelde maatregelen aan. Voor de overlastproblematiek is dit bijvoorbeeld een goed jeugdbeleid met reële inspraak voor jongeren, ruimte voor ontspanning, sport en een brede waaier aan zinvolle vrijetijdsbesteding, kansen tot informele ontmoeting en netwerking, wat voor jongeren in de puberteits- en adolescentieleeftijd onontbeerlijk is. Maar ook een groenbeleid dat op een gedifferentieerde manier inspeelt op de behoeftes van de bewoners. Een goed leer- en werkaanbod zijn eveneens van fundamenteel belang, alsook een goed uitgebouwde welzijnsomkadering. Ze bepalen mede de algemene leefkwaliteit en het goede verloop van het (samen)leven in een stad als Kortrijk.

Overlast heeft een uitgesproken subjectieve component. Zo is wat de een als overlast ervaart, dat voor de ander niet. Vaak ligt een gebrek aan dialoog en communicatie tussen verschillende bevolkingsgroepen hieraan ten grondslag. Gezamenlijke ontspannende activiteiten, een sportcompetitie, een tijdelijk samenwerkingsverband – zoals bijvoorbeeld een bromfietsenproject waarbij een groep de ander begeleidt bij onderhoud en herstel –, een buurtfeest, generatie- en groepdoorbrekende activiteiten, zoals het opknappen van een jeugdhuis, zijn hier erg belangrijk. Gedeelde positieve wij-ervaringen doen conflictgevoelens soms smelten als sneeuw voor de zon. Bovendien is een wederzijdse bekendheid en appreciatie een goede basis om te werken aan disputen of problemen. Niet alle

'klagers' en 'daders' zullen hierbij bereikt worden, maar het probleem kan mogelijksterk sterk gereduceerd worden.

Een laatste element is fundamenteel en slaat op het belang van een *integrale aanpak*. Dit betekent dat een eenzijdige aanpak met enkel maatregelen uit één van de niveaus, of een eenzijdige structurele of sensibiliserende aanpak onvoldoende zijn. Ook dit kwam ter sprake bij de interviews; men had het over een 'collectieve aanpak' (met een waarschuwing voor onrealistische verwachtingen), en een goede samenwerking tussen de betrokken besturen. Een integrale aanpak vermijdt dat men enkel symptomatisch werkt, waarbij bepaalde problemen gewoon verschuiven van het ene park naar het andere of van de ene zone naar de andere ('*displacement*'). De preventiepiramide kan een geschikt kader zijn om concrete plannen 'in kaart' te brengen en het integraal karakter ervan te bewaken.

Op bestuurlijk vlak betekent integraliteit een goed gecoördineerde samenwerking tussen de verschillende diensten. Een integrale aanpak betekent dat men aandacht heeft voor, meer nog, dat men vertrekt vanaf de fundamenteën van de preventiepiramide voor de uitbouw van de aanpak van overlast. Zo bouwt men stevige fundamenteën op het vlak van algemene leefbaarheid, en hoeft de politie niet steeds vaker uit te rukken om 'brandjes te blussen'. En om die leefbaarheid is het tenslotte te doen.

8 Conclusie

In dit artikel hadden we het over 'hondenpoep en hangjongeren', een verkennend onderzoek naar overlastervaringen, uitgevoerd door het Expertisecentrum Maatschappelijke Veiligheid (Kortrijk). Het onderzoek concentreerde zich rond vijf parken in de Belgische politiezone VLAS (Kortrijk, Kuurne en Lendeledede). In een eerste deel werd het begrip 'overlast' getheoretiseerd. 'Overlast' is geen eenduidig begrip. Het handelt enerzijds over feiten die zich in de prejuridische en prejustitiële sfeer bevinden, en anderzijds over zaken waar wel ingegrepen kan worden door de politie. Hoewel het oorspronkelijke thema van het onderzoek zich richtte op hangjongeren, kwam in interviews met bewoners en professionele betrokkenen een aantal andere thema's aan de orde, zoals verkeers- en geluidsoverlast, zwerfvuil en sluikstorten. De aard en omvang van de gesignaleerde sociale en fysieke overlast is verschillend bij de verschillende parken, en wordt bovendien verschillend gepercipieerd door de betrokkenen. 'Overlast' draagt een uitdrukkelijk subjectieve component in zich.

Als antwoord op de gesignaleerde problemen werden maatregelen voor de preventie en aanpak, door de bewoners en uit de wetenschappelijke literatuur, bijeengebracht en geordend aan de hand van het model van de preventiepiramide. Het betreft een breed spectrum, gaande van interventie door de politie, ingrepen in de infrastructuur, tot het bevorderen van de communicatie en de sociale cohesie, waarbij een integrale benadering in functie van het verbeteren van de leefbaarheid centraal staan.

Literatuur

- Bauman, Z. (1999) *In search of politics*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Blokland, T. (2004) 'Sociale onveiligheid als maatschappelijk probleem: inleiding'. *B en M. Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*, 31, 3, 149-152.
- Blokland, T., & R. Soenen (2004) 'Veilig met de tram: Een etnografisch perspectief op veiligheid in het openbaar vervoer', *B en M. Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*, 31, 3, 173-184.
- Body-Gendrot, S. (2004) 'Stedelijk geweld in Frankrijk', *Justitiële Verkenningen*, 30, 7, 69-80.
- Boon, K., & M.C. Loozen (2003) 'De lust van het samenleven', *De Orde van de Dag*, Thema: Last van overlast?, 24, 39-46.
- Boutellier, H. (2002) *De veiligheidsutopie*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Brantingham, P.J. & P.L. Brantingham (1997) 'Understanding and Controlling Crime and Fear of Crime: Conflicts and Trade-offs in Crime Prevention Planning'. In: S.P. Lap (Ed.), *Crime Prevention at a Crossroads*, Cincinnati: Anderson Publishing, 43-60.
- Breeuwisma, G. (2001) 'Verlos mij van des menschen overlast'. *Justitiële Verkenningen*, 27, 1, 10-24.
- Broeck, T. van den & A. Raes (2000) 'Het leven zoals het is'. Veiligheid en leefbaarheid vanuit de buurt bekeken', *Custodes (Vigiles)*, 2, 33-57.
- Bunt, H. van den & R. van Swaaningen (2004) 'Van criminaliteitsbestrijding naar angstmanagement'. In: E.R. Muller (red.), *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*, Alphen aan den Rijn: Kluwer, 663-676.
- Burger, G. (1995) 'Wat doe je aan ongerustheid?' *Justitiële Verkenningen*, 21, 5, 112-124.
- Buruma, Y. (2004) 'Criminaliteit en strafbaarstelling van incivilities'. *Voordracht gehouden op het NVK Congres*, 17 juni 2004, Den Haag.
- Buruma, Y. (2005) *De dreigingsspiraal. Onbedoelde neveneffecten van misdadaadbestrijding*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Crawford, A. (ed.) (2002) *Crime and Insecurity. The governance of safety in Europe*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Daems, T. (2005) 'Boekbespreking H. Boutellier, Meer dan veilig. Over bestuur, bescherming en burgerschap'. *Panopticon*, 6, 74-80.
- Deklerck, J. (1996). 'De preventiepiramide, een oriëntatiekader voor geïntegreerde preventie'. *Panopticon*, 4, 347-363.
- Deklerck, J. (2001) 'Naar een fundamentele criminaliteitspreventie'. *Welzijnsgids*, 40, 41-98.
- Deklerck, J. (2003) 'Reflecties voor een fundamentele preventie'. In: P. Goris & D. Kaminski (red.), *Preventie en het paars-groene veiligheidsbeleid*. Interuniversitair Netwerk voor Preventie, 33-50.
- Deklerck, J. & A. Depuydt (1997) 'Verbondenheid en de samenleving in desintegratie. Een achtergrondkader voor een criminologisch preventieproject'. *Panopticon*, 1, 48-71.
- Deklerck, J. & A. Depuydt. (2005) 'Re-ligare' als antwoord op 'de-linquentie'. *Aanzet tot een ethische, contextuele en ecologische criminologie*, diss. doct. KULeuven. Leuven: Afd. Strafrecht, Strafvordering en Criminologie.
- Devroe, E. (2003) 'Overlast: containerbegrip voor onbegrip?' *De Orde van de Dag*, Thema: Last van overlast?, 24, 7-32.
- Elffers, H. & W. de Jong (2004) 'Nee, ik voel me nooit onveilig'. *Determinanten van sociale veiligheidsgevoelens. Rapport voor de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling RMO (NSCR-2004-3)*. Leiden: NSCR.
- Ferraro, K. (1995) *Fear of crime: Interpreting victimization risk*. Albany: SUNY Press.

- Groenen, A. & J. Goethals (2005) 'Over overlast gesproken. Van spraakverwarring naar een integrale aanpak'. *Politiejournaal & Politieofficier*, 3, 4-10.
- Garland, D. (2001) *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Hale, C. (1996) 'Fear of crime: A review of the literature'. *International Review of Victimology*, 4, 79-150.
- Laermans, R. (2001) *Ruimten van cultuur. Van de straat over de markt naar het podium*. Leuven: Van Halewyck.
- Mulleners, F. (2003) 'Overlast: een postmoderne kwaal?' *De Orde van de Dag*, Thema: Last van overlast?, 24, 33-38.
- Pardoel, K., M. Bruinsma, H. Moors & E. van Enck (2004) *Vervelend jong. Aanzet tot een gerichte aanpak van overlastgevend jongerengroepen. Eindrapportage*. Tilburg: IVA.
- Phillips, T. & P. Smith (2003) 'Everyday incivility: towards a benchmark'. *The Sociological Review*, 51, 1, 85-108.
- Pleysier, S. & H. Verzele (2006) 'Cameratoezicht in de openbare ruimte: focus op realisme!' *Het Politiejournaal*, 2, in druk.
- Pleysier, S., G. Vervaeke & J. Goethals (2004) 'De cultuur van veiligheid'. *Openbaar bestuur*, 14, 8, 15.
- Ponsaers, P. (2003) 'De parabel van de "Broken window-theory". Community (oriented) policing en buurtgerichtheid'. In: J. van Erck (Ed.), *Externe oriëntering van de politie. Gemeenschapsgerichte politiezorg*, Brussel: Politeia, 7-27.
- Raaymakers, Q.A.W., J.T.C. van Hoof & T.F.M. ter Bogt (2001) 'Intolerantie: typerend voor jongeren?' *Justitiële Verkenningen*, 27, 1, 49-62.
- Skogan, W.G. (1992) *Disorder and Decline: Crime and the Spiral of Decay in American Neighborhoods*. Berkely: University of California Press.
- Terpstra, J. (2004) 'Veiligheidszorg en laatmoderniteit; veranderingen in veiligheidsbeleid en de zorg om veiligheid'. *B en M. Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij*, 31, 3, 153-162.
- Vandenhove, L. (2003) 'Aanpak van overlast: prioritair voor de bevolking!' *De Orde van de Dag*, Thema: Last van overlast?, 24, 55-63.
- Vanderveen, G.N.G. (2001) 'Nederland vroeger veiliger? De veranderde beleving van onveiligheid'. *Justitiële Verkenningen*, 27, 1, 34-48.
- Weringh, J. van (1978) *Onrust is van alle tijden. Opstellen over criminaliteit in Nederland*, Meppel: Boom.
- Winkel, F.W. & A. Van der Wurff (red.) (1990) *Angst voor criminaliteit, theorie, onderzoek, interventie*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.

Stefaan Pleysier is verbonden aan het Expertisecentrum Maatschappelijke Veiligheid (EMV), en docent onderzoeksmethoden in de Bacheloropleiding Maatschappelijke Veiligheid, KATHO departement IPSOC (Kortrijk). Hij is tevens vrijwillig wetenschappelijk medewerker aan de Afdeling Strafrecht, Strafvordering en Criminologie, van de Katholieke Universiteit Leuven. Johan Deklerck is doctor in de criminologie en verbonden aan het EMV (KATHO-IPSOC, Kortrijk), de Afdeling Strafrecht, Strafvordering en Criminologie (Katholieke Universiteit Leuven), het Instituut Universitaire K. Boesch, Sion, Zwitserland, en de Université du Luxembourg. De auteurs zijn hun collega's – Marika Csincsak, Gerrit Franssen, Leen Van der Vorst, Veerle Dupont & Hannelore Verzele –, alsook de studenten van het eerste jaar Bachelor in de Maatschappelijke Veiligheid (academiejaar 2004-2005), zeer dankbaar voor hun medewerking aan en verhelderende inzichten tijdens het hier gerapporteerde onderzoek.

Contactadres: Expertisecentrum Maatschappelijke Veiligheid, KATHO Departement IPSOC, Doorniksesteenweg 145, B-8500 Kortrijk (België), e-mail: stefaan.pleysier@katho.be; johan.deklerck@law.kuleuven.ac.be.